

# Utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj bliskoistočnih društava

---

Jurič, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:100211>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**



Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)



Sveučilište u Zagrebu  
Fakultet političkih znanosti  
Diplomski studij politologije

Ivan Jurič

Utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj i odnose unutar  
bliskoistočnih društava

Diplomski rad

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu  
Fakultet političkih znanosti  
Diplomski studij politologije

Utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj i odnose unutar  
bliskoistočnih društava

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Boris Havel

Student: Ivan Jurič

Zagreb  
Rujan, 2021.

Izjavljujem da sam diplomski rad Utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj i odnose unutar bliskoistočnih društava, koji sam predao mentoru doc. dr. sc. Borisu Havelu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog akademskog rada, a posebno članke 16-19 Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ivan Jurič

## Sadržaj

1. Uvod	
2. Egipat	3
2.1. Pretkolonijalno razdoblje	3
2.2. Rezultati britanskog protektorata u Egiptu	5
2.3. Egipatsko društvo danas	7
3. Irak	9
3.1. Pretkolonijalno razdoblje	9
3.2. Utjecaj Britanske mandatne uprave na društvene odnose u Iraku	11
3.3. Iračko društvo danas	14
4. Sirija i Libanon	17
4.1. Pretkolonijalno razdoblje	17
4.2. Utjecaj Francuske mandatne uprave na društvene odnose u Siriji i Libanonu	19
4.3. Sirija i Libanon danas	22
5. Zaključak	25

## 1. Uvod

Područje Bliskog istoka odavno je bilo zanimljivo znanstvenicima iz raznih područja znanosti: od historiografije preko antropologije do politologije. To, naravno, nije osobito iznenađenje budući da se radi o području koje je bilo središte niza ključnih događaja koji su oblikovali svjetsku povijest. Upravo se područje plodne Mezopotamije, koja danas pripada najvećim dijelom Iraku, smatra kolijevkom civilizacije jer se početak pismenosti veže uz to područje. Tri najveće monoteističke religije (židovstvo, kršćanstvo i islam) nastale su na području Bliskog istoka. Već sama ta činjenica dovoljno opisuje važnost područja Bliskog istoka i njegov utjecaj na cjelokupnu svjetsku povijest. Zato se, primjerice, politološko i povijesno izučavanje Bliskog istoka često ne mogu sasvim odvojiti. Dapače, za razumijevanje bliskoistočne problematike iz politološke perspektive nužno je uključiti i druge aspekte.

Bliskoistočna regija nije oduvijek bila nepredvidiva kao što je danas budući da je do prije stotinjak godina područje Bliskog istoka iz politološke perspektive bilo razmjerno stabilno. Osmansko Carstvo, čak i oslabljeno, razmjerno lako je kontroliralo međuodnose bliskoistočnih društava. Međutim, raspadom Osmanskog Carstva odnosi u regiji su se značajno zakomplicirali te, uz povremene ograničene napretke, ostaju složeni sve do današnjeg dana (Havel, 2016: 50-52).

Važnu ulogu u razvoju događaja na području Bliskog istoka nakon kraja Prvog svjetskog rata i raspada Osmanskog Carstva imale su europske pobjedničke velesile, osobito Francuska i Velika Britanija, oko čijeg su utjecaja na ovu regiju mišljenja podijeljena. Kraj Prvog svjetskog rata ne smatra se početkom utjecaja europskih sila na Bliski istok, a iako je sam početak razmjerno teško definirati, ipak se ističe nekoliko događaja. Za neke znanstvenike prekretnica je dolazak francuske ekspedicije u Egipat 1798. Za druge je to potpisivanje, za Osmanlije, vrlo nepovoljnog mirovnog sporazuma kojim je okončan Rusko – turski rat 1774. godine. Treći se vraćaju još dalje u povijest pa smatraju poraz Osmanlija kod Beča 1683. početkom europskog utjecaja (Lewis, 1995: 273). Unatoč ovim važnim događajima, može se ustvrditi da oni nisu bili presudni u razvoju zbivanja na području Bliskog istoka u mjeri u kojoj su to bili događaji, primjerice, u dvadesetom stoljeću.

Zato će u fokusu ovoga rada biti razdoblje od kraja devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća, kada je utjecaj europskih velesila ujedno bio i najsnažniji. Za početak je potrebno definirati pojam Bliskog istoka. Znanstvenici nisu suglasni o tome koje sve države pojam Bliskog istoka obuhvaća. Za većinu autora regija Bliskog istoka obuhvaća sve zemlje Levanta (Izrael, Sirija, Libanon, Jordan, Palestina), sve ili većinu zemalja sjevera Afrike i Arapskog poluotoka te Iran i Tursku. Postoje i neke nekonvencionalne taksonomije poput one

Davida Lea koji ne smatra nijednu afričku zemlju dijelom Bliskog istoka, čak ni Egipat. S druge strane, u regiju uvrštava Armeniju, Gruziju, Azerbajdžan, Cipar i Tursku Republiku Sjeverni Cipar. Unatoč različitim taksonomijama, ističe se takozvana jezgra regije, a nju čine Egipat, Irak, Iran, Izrael, Jordan, Libanon, Palestinska samouprava, Sirija i Turska. Ovo područje se također naziva Bliski istok u užem smislu, odnosno mali ili uži Bliski istok koji se zapravo podudara s pojmom Levanta (Kasapović, 2016: 14-16).

Postoje i prijepori oko imenovanja regije budući da se koriste različiti nazivi od kojih su neki: Orijent, Levant, Plodni polumjesec, Srednji istok i ostali. Posebno je prijeporan izraz Srednji istok (*Middle East*) koji dominira u anglofonij literaturi. Naziv Srednji istok populariziran je nakon raspada Osmanskog Carstva kada je Kraljevsko geografsko udruženje predložilo, a ministar za kolonije Winston Churchill prihvatio prijedlog da se nakon raspada Osmanskog Carstva Bliskim istokom naziva isključivo Balkan. S druge strane, Srednji istok bi obuhvaćao prostore od Bospora do Indije. Ovakvo stajalište potencijalno je utemeljeno u mišljenju povjesničara Arnolda Toynbeea koji je tvrdio da su bliskoistočni narodi bili zapravo Grci, Rumunji, Bugari i Srbi, odnosno balkanski narodi ukorijenjeni u tradiciji helenske ili grčko – rimske civilizacije (Kasapović, 2016: 8-9).

S druge strane, srednjoistočni narodi, u koje je ubrajao Arape, Perzijce i Turke, nastali su na ostacima drevne egipatske i mezopotamijske civilizacije. Međutim, najveći doprinos popularizaciji termina Srednji istok dali su Amerikanci, poglavito nakon što su Sjedinjene Američke Države počele dominirati u regiji što je zapravo bila posljedica slabljenja Francuske i Velike Britanije. Unatoč svemu navedenom, naziv Srednji istok nije zaživio u Hrvatskoj te se uglavnom koristi termin Bliski istok. Jedno obilježje je zajedničko svim nazivima – eurocentričnost, što podrazumijeva da se pojedini dijelovi svijeta promatraju u odnosu na Europu (Kasapović, 2016: 9-12).

U ovome je radu obrađena arapska jezgra regije Bliskog istoka, to jest Egipat, Irak, Sirija i Libanon. Istraživačko pitanje u ovom radu glasi: kako kolonijalna prošlost utječe na razvoj društava i odnose unutar složenih društava Egipta, Iraka, Libanona i Sirije? Uz sam razvoj, fokus će biti i na upravljanju društvenim odnosima unutar složenih bliskoistočnih društava. Plan je napraviti analizu triju stanja bliskoistočnih društava: stanje društava i društvenih odnosa prije kolonijalnog razdoblja, tijekom kolonijalnog razdoblja te stanje društva i društvenih odnosa danas, odnosno u recentnom razdoblju. Uz uvod i zaključak, rad će imati još tri poglavlja. U prvom poglavlju nakon uvoda bavit ću se utjecajem kolonijalne prošlosti na razvoj Egipta koja je vjerojatno i najduža od svih spomenutih područja budući da, kao što je ranije prikazano, mnogi autori smatraju dolazak francuske ekspedicije u Egipat

1798. početkom prvog utjecaja europskih velesila na Bliski istok. Nakon Egipta slijedi slučaj Iraka. Području Egipta i Iraka zajedničko je obilježje da su bili pod britanskim patronatom, odnosno, u slučaju Iraka, Britanskom mandatnom upravom. Slična je situacija sa Sirijom i Libanom koji su, s druge strane, bili pod Francuskim mandatom, a bit će u fokusu u posljednjem poglavlju prije zaključka. Svim navedenim područjima danas je zajedničko obilježje razmjerna disfunkcionalnost političkog te, poglavito, društvenog sustava, a mnogi smatraju da su spomenuta obilježja izravna ili neizravna posljedica upravo kolonijalne prošlosti.

## **2. Egipat**

### **2.1. Pretkolonijalno razdoblje**

Suvremena kolonijalna prošlost Egipta počela je još krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća. Iako je Francuska vjerojatno prva pokušala povećati svoj utjecaj na području Egipta, puno dublji trag ipak je ostavila Velika Britanija. Britanci su okupirali Egipat 1882. godine te su se tamo formalno zadržali do 1922. godine. Britanski utjecaj bio je vidljiv i prije 1882. što pokazuje i preuzimanje kontrole nad Sueskim kanalom od strane Britanaca sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća. Sama kontrola nad Sueskim kanalom trajala je i više od trideset godina nakon što je Egipat formalno stekao neovisnost od Britanije, 1922. godine.

Muhamed Ali, pripadnik osmansko – albanske dinastije, smatra se ocem modernog Egipta. Njega je Osmansko Carstvo poslalo da izbací Napoleona iz Egipta, a nakon pobjede Britanaca nad Francuzima osmanski sultan je imenovao Alija upraviteljem Egipta i dao mu titulu paše. Iako je i dalje formalno bio dijelom Osmanskog Carstva, Egipat se za vrijeme Alija značajno osamostalio. Formirao je modernu vojsku, dovevši albanske, francuske, talijanske i turske časnike. Stvorena je i vojna pomorska flota, a osnovan je i sustav vojnog novačenja. Što se tiče ekonomskog napretka, Egipat se za vrijeme Alija specijalizirao za proizvodnju pamuka, a uveden je i novi sustav navodnjavanja. Alijev sin Ibrahim također je ostavio trag svojim vođenjem ekspanzionističke politike budući da se Egipat za njegove vladavine proširio na Palestinu, Siriju, Sudan, dijelove Arabije i Libanona (Zgurić, 2016: 50).

Dublji trag od Alijeva sina ostavio je Alijev unuk Ismail. Šezdesetih godina devetnaestog stoljeća započela je modernizacija školstva preko kršćanskih misionarskih osnovnih škola te razvojem državnih škola francuskog tipa na višim razinama školovanja. Egipćani su isto tako težili uspostavljanju nacionalnog sustava obrazovanja te je zbog toga na čelo obrazovne politike prvi put postavljen etnički Egipćanin koji se obrazovao u Parizu, Ali



Mubarak. On je modernizirao osnovne škole (*kuttab*), ali i ostale škole (*maktab*). Početkom sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća Ali Mubarak održao je nekoliko predavanja u amfiteatru Dar al-Ulum. Kasnije je Mubarak prenamijenio amfiteatar u regularnu školu kako bi se tamo podučavali budući učitelji koji će raditi u moderniziranim osnovnim školama. Postojao je čak i poseban odjel za obrazovanje muslimanskih sudaca i odvjetnika. Školski plan i program činili su predmeti islamskih studija, ali i uvod u klasične školske predmete kao što su matematika, povijest i geografija. Prema tome, polaznici su stjecali napredna znanja u islamskim studijima, a osnovna znanja u svjetovnim predmetima. Iz europske perspektive ovakav plan i program smatra se vrlo neuobičajenim, no u Egiptu je se zadržao i u dijelu dvadesetog stoljeća (Kinsey, 1971: 175-176).

Modernizacija nije zahvatila pitanje položaja žena. Naprotiv, postoje mnogi zapisi Europljana koji su putovali Egiptom u devetnaestom stoljeću, a koji opisuju nezavidan položaj žena u egipatskom društvu. Nasuprot europskim, odnosno, viktorijanskim ženama koje su smatrane majkama, domaćicama te partnericama svojim supruzima, egipatske žene Europljani su vidjeli kao nepismene, lijene, nazadne i bespomoćne. O odnosima muškaraca i žena pisao je Nassau William Senior, jedan od mnogih britanskih posjetilaca Egipta. U pravilu se događalo da mladić s 15 godina oženi djevojčicu koja ima 11 ili 12 godina. Kad muškarac napuni 30 godina, njegova je žena za njega već stara te se rastaje od nje i oženi novu. Do trenutka kad napuni 40 godina u međuvremenu je promijenio devet ili deset žena, ali vrlo rijetko je imao više od jedne u isto vrijeme. Britanci su nerijetko smatrali da su egipatska privatna i javna sfera međuovisne te su dokolicom u privatnoj sferi objašnjavali relativnu zaostalost Egipta i neuspješnost egipatskih upravitelja. Naravno, to je bilo samo jedno od mnogih opravdanja za kasniju invaziju (Pollard, 2005: 48-72).

Na ekonomskom planu za Ismailove vladavine Egipat je dodatno osnažio primat u proizvodnji pamuka te je izgrađena željeznica koja je na početku povezivala Kairo i Aleksandriju, a kasnije i ostale važnije gradove delte Nila. Arhitektura Kaira s vremenom je sve više sličila arhitekturi najpoznatijih europskih gradova, a izgrađene su i operna kuća te nacionalna knjižnica koja je kasnije postala najveća knjižnica na Bliskom istoku. Aleksandrija i Kairo doživjeli su izrazitu modernizaciju, toliko da su palače građene u neoklasičnom stilu, što je tada bio trend u Europi. Također, uvedena je kanalizacija, tekuća voda, plin, ulična rasvjeta i druge usluge. Ipak, najveći projekt je već ranije spomenuto otvaranje Sueskog kanala 1869. godine. U tom razdoblju otvoreni su i britanski konzulati u Aleksandriji i Kairu što je najbolji pokazatelj koliki je zapravo britanski interes za Egiptom, a i koliko je Egipat

bio samostalan u vanjskoj politici, iako je formalno i dalje bio dijelom Osmanskog Carstva (Zgurić, 2016: 51).

Međutim, zanimljivo je, a djelomično i paradoksalno, da je najuspješniji projekt Egipta ubrzo postao i najveći problem Egipta. Glavni razlog tome leži u činjenici da su Britanci na razne načine sudjelovali u izgradnji Sueskog kanala te je na taj način Egipat generirao velike dugove prema britanskim bankama. Treba napomenuti da je Egipat, odnosno Sueski kanal, bio ključan za kontrolu tokova prema britanskoj najvrjednijoj koloniji – Indiji. Egipat Britaniji nije više mogao vraćati dugove pa je Egipćanima jedino preostalo prodati Britancima svoje dioničke udjele u Sueskom kanalu, što se na kraju i dogodilo. Ipak, tu nije bio kraj financijskim problemima Egipta budući da je nedugo nakon britanskog preuzimanja egipatskog dioničkog portfelja Egipat bankrotirao. Tako je Egipat polako potpadao pod kontrolu britanskih i francuskih financijskih konglomerata koji su u suštini preuzeli kontrolu nad zemljom. Među Egipćanima je raslo nezadovoljstvo zbog europskih upravitelja te je Ismail pokušao izvršiti ustavni puč, odnosno uspostaviti ustavnu monarhiju na čijem čelu bi on bio. Francuska i Velika Britanija izvršile su pritisak na Osmansko Carstvo koje je u konačnici maknulo Ismaila i na čelo postavilo njegova sina Teufika. Bez obzira na novog upravitelja, nezadovoljstvo u egipatskom društvu je i dalje raslo prije svega zbog posvemašnjeg siromaštva. Takvo stanje bilo je temelj za pokretanje pobune protiv Europljana pod vodstvom pukovnika Ahmeda Urabija. Britanci su na to odgovorili vojnom intervencijom te su u ljeto 1882. počeli iskrcavanje u Egipat. Nekoliko mjeseci nakon toga Urabijeve snage su kapitulirale te su Britanci praktički, a kasnije i formalno, zavladao Egiptom, učvršćujući vlast, između ostalog, raznim metodama prisile i mučenja (Zgurić, 2016: 52-53).

## **2.2. Rezultati britanskog protektorata u Egiptu**

Egipat je formalno poražen 13. rujna 1882. godine te je u početku bio pod neformalnom vojnom upravom Velike Britanije, a protektoratom britanske krune formalno je postao 1914. godine. Očekivano, britanska prisutnost se osjetila u Egiptu i znatno utjecala na egipatsko društvo.

Velika Britanija provodila je vrlo opreznu obrazovnu politiku u Egiptu. Opreznu u smislu zanemarivanja visokog obrazovanja zbog straha da bi putem visokog obrazovanja s vremenom mogla nastati nacionalistička protubritanska elita. Ipak, 1908. godine otvoreno je prvo Egipatsko sveučilište, ali kao privatna ustanova. Na prvom sveučilištu dominirali su strani profesori, a najbolji studenti nastavljali bi svoje visokoškolsko obrazovanje u inozemstvu na uglednijim sveučilištima. Egipatsko sveučilište postalo je državno tek nakon

što su Egipćani stekli formalnu neovisnost od Velike Britanije, 1925. godine. Međutim, to nije bilo jedino sveučilište osnovano u Egiptu. Američki misionari osnovali su 1921. godine Američko sveučilište u Kairu te su se na njemu, po uzoru na američki sustav visokog obrazovanja, predavale humanističke i društvene znanosti. Zanimljivo je kako je Američko sveučilište u Kairu ostalo privatno, čak ga ni Gamal Abdel Naser nije uspio staviti pod svoju kontrolu nakon dolaska na vlast (Zgurić, 2016: 53).

Kasnije se prvobitni britanski oprez pokazao opravdanim budući da su egipatski studenti neposredno prije proglašenja prvog Ustava sudjelovali u protubritanskim demonstracijama, a nedugo zatim postali su glavni poligon za širenje političke propagande i organizaciju uličnih demonstracija. Studenti su imali različite političke preferencije, odnosno pripadali su strankama različitih političkih ideja: od liberalnih, preko nacističkih i islamističkih do komunističkih. S druge strane, problem je općenito bio u tome što su sveučilišta u Egiptu bila neravnomjerno raspoređena, to jest uglavnom su bila smještena u Kairu i Aleksandriji što je za mnoge bila teško premostiva prepreka prilikom studija. Također, još jedna negativna posljedica širenja visokog obrazovanja bila je visoka nezaposlenost mladih, iako to ne može umanjiti važnost širenja školstva u Egiptu. (Zgurić, 2016: 53).

Razdoblje između dvadesetih i četrdesetih godina dvadesetog stoljeća smatra se i razdobljem kulturne renesanse pa su se tako u kazalištu izvodile komedije, tragedije i drame, razvijali su se filmska umjetnost i kiparstvo, čak i umjetnost akta u slikarstvu. Prema tome, može se ustvrditi da je ovo razdoblje bilo izrazito liberalno, pogotovo za arapske okvire ranog dvadesetog stoljeća. Prema svemu sudeći, režim tijekom ovog egipatskog liberalnog razdoblja bio je liberalniji nego što su mnogi arapski režimi danas, gotovo stotinu godina kasnije.

Što se tiče položaja žena u egipatskom društvu, on je tijekom kolonijalnog razdoblja varirao, iako se može reći da je u odnosu na pretkolonijalno razdoblje ostvaren napredak, prvenstveno u smislu edukacije žena. Zanimljivo je što postoje mnoge interpretacije islamskog zakona koje govore da žena zapravo ima pravo na zapošljavanje, raspolaganje imovinom, na glasovanje te služenje u državnoj administraciji i, u konačnici, da ima pravo na obrazovanje na visokoj razini. Ipak, islamske zajednice u pravilu ne priznaju ovakve interpretacije te se aktivisti islamskih feminističkih zajednica žale da je problem u dominantnoj patrijarhalnoj interpretaciji Kur 'ana kojoj je se prilično teško suprotstaviti (Megahed i Lack, 2011: 403).

Uz položaj žena u muslimanskim društvima često se veže i pitanje nošenja vela, to jest hidžaba. S jedne strane on je bio svojevrsan oblik protesta protiv zapadnjačkih vrijednosti i kulture dok je, s druge strane, za neke žene veo bio samo jedan od oblika iskazivanja

pokornosti Bogu. Kao što je već ranije opisano, dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća Egipat je karakterizirao svojevrsan liberalizam koji se odnosio i na žene. Naime, tijekom spomenutog razdoblja i muškarci i žene slavili su prisutnost žena bez vela (hidžaba) u građanskom životu Egipta (Megahed i Lack: 2011: 405).

Što je možda još važnije, ove žene su bile obrazovane. Obrazovanje žena bio je projekt ne samo stvaranja pismenih i obrazovanih žena već stvaranja majki koje će voditi i predvoditi kućanstvo i obitelj u novo razdoblje. Do 1912. godine više od 25 000 djevojaka pohađalo je neki oblik državnog školovanja. Godine 1916. nastavni uputnik viših osnovnih škola uključivao je pisanje i čitanje arapskog jezika, vjeronauk, zemljopis, povijest te tečaj računanja. Mlade djevojke također su dva sata tjedno pohađale tečaj zdravlja i higijene te tečaj kućnih poslova dvanaest sati tjedno. Kućni poslovi uključivali su razne ručne radove iglom, pranje, glačanje te kuhanje. S druge strane, djevojke u nižoj osnovnoj školi također su imale tečajeve ručnog rada iglom te higijene, ali u manjoj mjeri, odnosno manje sati tjedno. Uz to, imale su i tečajeve kuhanja i pranja. Isto tako, kad je otvoreno prvo sveučilište, 1908. godine, program sveučilišta je uključivao brojna večernja predavanja za žene (Pollard, 2005: 122-126). Međutim, ovakav razvoj se nije dalje nastavio budući da je tijekom kasnih tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog stoljeća ponovno došlo do povećanja nerazmjera u edukaciji između muškaraca i žena. Uzrok prije svega leži u tome što je u egipatskom društvu došlo do reafirmacije tradicionalne uloge žene (Megahed i Lack, 2011: 405).

### **2.3. Egipatsko društvo danas**

Događaji u posljednjih petnaestak godina ostavili su značajan trag na egipatskom društvu, a val nezadovoljstva koji se počeo skupljati u Tunisu da bi se kasnije prenio na većinu sjevernoafričkih zemalja pa tako i Egipat bio je samo povod. Slučaj Egipta je karakterističan po tome što su svrgnuta dva vladara koja su izrazito različita po svim kriterijima. Prvo je svrgnut Hosni Mubarak koji je Egiptom vladao od ranih osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada je naslijedio ubijenog Sadata nakon referenduma na kojem je Mubarak bio jedini kandidat.

U tridesetak godina vladavine Mubarak je imao povremene ekonomske uspjehe, ali je glavna socijalna karakteristika Egipta i dalje bilo siromaštvo. Naime, osamdesetih godina prošlog stoljeća Egipat je imao visoke stope nezaposlenosti, ali je uz financijsku pomoć Sjedinjenih Američkih Država osnažio svoju proizvodnju, prije svega električnu energiju, a razvijao je i telekomunikacijsku industriju. Ipak, glavna karakteristika Mubarakove ekonomske politike bila je privatizacija koja je sa sobom nosila i velik utjecaj stranog

kapitala, što je učinilo Egipat jednom od zemalja s najvećim stranim ulaganjima sredinom prethodnog desetljeća. U tom razdoblju donesen je i novi vrlo liberalan zakon o radu koji je nastojao fleksibilizirati tržište rada. Sve navedene promjene pozitivno su utjecale na makroekonomske pokazatelje te je Egipat od 2004. do 2008. godine zabilježio novi gospodarski rast koji je zaustavila svjetska gospodarska kriza koja je samo produbila siromaštvo u ruralnim i urbanim sredinama. Kao i u većini drugih siromašnih afričkih zemalja, rast siromaštva prati rast stanovništva pa je tako Egipat u svakom od zadnja dva desetljeća dobio desetak milijuna stanovnika, a procjene su da će ova afrička država 2050. imati 130 milijuna stanovnika (Zgurić, 2016: 71-73).

Nepovoljna ekonomsko – socijalna situacija kulminirala je masovnim prosvjedima, a Mubarak je razmjerno brzo shvatio ozbiljnost situacije te je svega dvadesetak dana nakon početka masovnih prosvjeda protiv njega, u veljači 2011. godine, dao ostavku na mjesto predsjednika i napustio Kairo. U ljeto iduće godine na legalnim izborima izabran je novi predsjednik Mohamed Mursi, inače vođa Muslimanskog bratstva u Egiptu. Ubrzo su krenuli prosvjedi od strane sekularista i liberala zbog straha od gušenja građanskih sloboda. Mursi je na to odgovorio povećavanjem vlastitih ovlasti u studenom 2012. godine na što su izbili još žešći sukobi. Za razliku od Mubaraka, Mursi se nije htio povući te je prisilno svrgnut od strane egipatske vojske u ljeto 2013. godine. Godinu dana kasnije prisegnuo je nakon izbora novi predsjednik el-Sisi, uz napomenu da je izborna izlaznost tada bila niža nego kad je izabran Mursi.

Sva navedena politička previranja, a posebno dolazak na vlast Muslimanskog bratstva, imala su određene implikacije na egipatska društvena pitanja. Što se tiče pitanja položaja žene u egipatskom društvu, ono je i dalje ostalo kompleksno, prije svega zbog razmjerne dominacije islamističkog narativa koji ženama propisuje tradicionalnu ulogu. Vjerojatno najbolji primjer toga jest supruga ranije spomenutoga kratkotrajnog predsjednika Egipta iz redova Muslimanskog bratstva, Mohameda Mursija. Njegova supruga, Naglaa Mahmoud, odbijala je „titulu“ prve dame koja je u razvijenom svijetu razmjerno uobičajena što znači da je ona, iako je bila na vrlo vidljivoj poziciji supruge predsjednika, željela živjeti tradicionalnim životom muslimanske žene i supruge pa je tako gospođa Mahmoud, uz to što je bila kućanica, u Muslimanskom sestrinstvu podučavala mlade djevojke o braku. Ipak, bilo bi pogrešno preslikati ovaj primjer na cjelokupno egipatsko društvo budući da su se tijekom ranije spomenutih političkih previranja probili mnogi ženski glasovi. Najveće zasluge za to mogu se pripisati društvenim mrežama budući da su upravo društvene mreže bile središnje sredstvo za mobilizaciju građana u svrhu prosvjeda. Možda se ovo čini kao minoran korak

naprijed, ali treba imati na umu da su brojne žene prosvjednice, primjerice u šijitskom Bahreinu, nakon prosvjeda netragom nestale ili su bile pritvarane od strane vlasti (Newsom i Lengel, 2012: 35-36).

Što se tiče visokog obrazovanja, ono je izrazito napredovalo i to najviše u pogledu dostupnosti budući da se dogodio rast i privatnih i javnih visokih učilišta. Rast broja visokih učilišta pratio je i rast broja zainteresiranih za studiranje pa se tako u samo deset godina, od 2001. do 2011. godine, broj studenata upisanih na visoka učilišta i više nego udvostručio: s 1,4 milijuna studenata upisanih 2001. narastao je na 3,0 milijuna upisanih studenata 2011. Isto tako, povećao se i postotak upisanih studenata u dobi od 18 do 23 godine. Godine 2001. postotak je iznosio 25%, a deset godina kasnije na visoko učilište se upisalo 33% mladih između 18 i 23 godine. Također, došlo je i do malog povećanja ulaganja u visoko obrazovanje, ali samo u apsolutnim brojkama. U relativnim brojkama udio proračuna za visoko obrazovanje u ukupnom proračunu pao je sa 5,3% 2001. godine na 2,3% 2011. Ili primjerice podatak o udjelu sredstava za visoko obrazovanje u BDP-u: godine 2001. taj je udio bio 1,8% dok je deset godina kasnije pao na mizernih 0,72%. Sa sredstvima za obrazovanje najčešće se povezuje i kvaliteta, a upravo je ona najveći izazov egipatskog visokog obrazovanja (El Said, 2014: 54-55).

### **3. Irak**

#### **3.1. Pretkolonijalno razdoblje**

Prije Prvog svjetskog rata većina današnjih država Bliskog istoka, pa tako i Irak, bile su dijelom Osmanskog Carstva. Za toga vremena područje koje danas podrazumijevamo pod državom Irak bilo je podijeljeno na tri provincije, odnosno vilajeta: Basra, Bagdad i Mosul. Na ovom području živjele su brojne različite zajednice: Arapi, Kurdi, Perzijanci, odnosno i šijitski i sunitski muslimani zajedno sa zajednicama kršćana, Židova, Jazida i ostalih. Zanimljivo je kako je krajolik zemlje omogućavao njezinim stanovnicima da pružaju otpor svima koji su svojim autoritetom htjeli zavladatai zemljom, a nisu bili po volji njezinim stanovnicima. Drugim riječima, planine na sjeveru zemlje predstavljale su gotovo nepremostiv izazov svima koji su htjeli ugroziti kurdska plemena koja su živjela podno njih. Na jugu, s druge strane, pustinjske plemenske zajednice i šijitska plemena u južnim riječnim dolinama prilično su uspješno odolijevala vojnim ekspedicijama, poslanim od strane Osmanskog Carstva s namjerom da pokore navedene zajednice (Sluglett, 2007: 1).

Sve do vremena Midhat Paše, upravitelja Bagdada od 1869. do 1872., većina današnjeg Iraka bila je tek nominalno pod kontrolom vlasti u Konstantinopolu. Moć

carigradskih namjesnika rijetko je dopirala izvan uskog područja u kojem je bilo središte samog namjesništva. Moć je, dakle, bila uglavnom u rukama lokalnih i(li) regionalnih moćnika čije su se sfere utjecaja često sudarale i preklapale. Međutim, krajem devetnaestog stoljeća odnos snaga se počinje mijenjati te su Osmanlije polako proširivale svoj autoritet, prije svega putem oružja, a pomogle su i promjene u ekonomskim tokovima. Naime, otvaranjem Sueskog kanala 1869. južni je Irak postupno postajao sve dostupniji vanjskom svijetu te je, kao rezultat toga, uzgajanje žitarica za prodaju ili razmjenu postajalo puno privlačnije od držanja stoke. Nekad gotovo zatvorena ekonomija Iraka se na taj način značajno promijenila te je se višak proizvodnje prodavao kupcima izvana koji su kasnije preprodavali drugima u gradove, Indiju ili Perzijski zaljev. Tako su pripadnici ranije spomenutih zajednica shvatili da im je korisnije promijeniti pristup prema Osmanlijama ako žele imati redovitu poljoprivrednu proizvodnju te su dopustili Osmanlijama da ih uzmu u zaštitu, što je Osmanlijama omogućilo da nominalnu kontrolu nad područjem Iraka preinače u praktičnu kontrolu. Bez obzira na čvršću ruku Osmanlija, lokalni moćnici i dalje su imali stanovitu moć te su vladali područjima putem partnerstva s osmanskim vlastima, odnosno upraviteljima (Sluglett, 2007: 1-2).

Ipak, do početka dvadesetog stoljeća ovakav međuodnos je polako dolazio u pitanje. Nacionalistički pokreti u Europi, odnosno njihovi učinci, i zahtjevi za promjenama unutar samog Osmanskog Carstva doveli su do stvaranja nacionalističkih pokreta unutar Mosula, Bagdada i Basre. Isto tako, u godinama između obnove Osmanskog ustava 1908. godine i izbivanja Prvog svjetskog rata, mladi irački službenici i pravници postupno su bivali sve razočaraniji zato što mladoturska organizacija Komitet jedinstva i napretka arapskim provincijama nije dala viši stupanj samoupravljanja, čemu su se Arapi najviše nadali (Sluglett, 2007: 2).

Britanski interes za područjem današnjeg Iraka izrastao je iz britanske potrebe za zaštitom rute prema Indiji i trgovinom na Indijskom oceanu budući da su u ranom devetnaestom stoljeću napadi na britanske brodove bili česti. Zbog toga su Britanci težili sklapanju sporazuma s većinom zemalja Perzijskog zaljeva. Prvi sporazum je sklopljen sa stanovništvom koje je živjelo otprilike na području današnjih Ujedinjenih Arapskih Emirata. Godine 1892., uglavnom nasuprot francuskim interesima u Zaljevu, Bahrein je također sklopio sporazum s Britancima kojim su se obvezali da će svoje odnose s drugim državama voditi preko britanske uprave. Na kraju, Kuvajt i Katar su također sklopili sporazume s Britancima 1899. te 1916. godine. Njihov glavni motiv temeljio se na želji njihovih vladara da po svaku cijenu izbjegnu osmanski ili saudijski patronat. Mir koji je uslijedio omogućio je

britanskim i indijskim trgovcima slobodnu trgovinu s obje obale Perzijskog zaljeva te s južnim Irakom čiji su glavni izvozni proizvodi bili žito i datulje. Ukupan obujam trgovine bio je skroman, ali je konstantno rastao u godinama prije Prvog svjetskog rata (Sluglett, 2007: 2-3).

Britanci su imali jednog velikog europskog suparnika koji nije bio na razini Britanije, ali je ipak bio prisutan – Njemačka. Njemačka se posebno istaknula nakon što je dobila koncesiju za gradnju bagdadske željeznice 1903. godine, iako se njemački utjecaj vidio i ranije, primjerice kod modernizacije vojske Osmanskog Carstva. Ipak, jedan drugi čimbenik učinio je prostor Perzijskog zaljeva još atraktivnijim za zapadne sile i to netom prije Prvog svjetskog rata, a to su naftna polja na području jugozapadne Perzije te moguća naftna bogatstva na području Osmanskog Carstva. Ubrzo se otkrilo da područje Osmanskog Carstva nema velik naftni potencijal, ali su se Britanci izrazito aktivirali oko područja jugozapadne Perzije kako bi imali stabilnu opskrbu svoje mornarice naftom te su preuzeli većinski udjel u Anglo – perzijskoj naftnoj kompaniji 1914. godine. I zato kada je bilo izgledno da će Osmansko Carstvo uključiti se u rat na strani Središnjih sila, Britanci su se bojali da bi ranije spomenuti njemački utjecaj na Osmanlije mogao ugroziti trgovinu i komunikacije s Indijom te naftna polja u Perziji. Zbog toga su Britanci rasporedili 5000 ljudi u Basru da bi odagnali bilo kakvu ideju o napadu na britanske interese od strane Osmanlija (Sluglett, 2007: 3-4).

Kao što je poznato, Britanija je završila na pobjedničkoj strani na kraju Prvog svjetskog rata. Isto tako, Britanci su ostvarili uspjeh i na Bliskom istoku te su uz pomoć iračkog kralja Fejsala I. osvojili Bagdad, a nakon primirja potpisanog u Mudrosu, osvojili su i Mosul. Pobjeda Britanije i Francuske u ratu davala je Arapima nadu u pogledu formiranja velike arapske države na području Bliskog istoka. Međutim, temeljem Sykes – Picotova sporazuma Francuska i Velika Britanija podijelile su između sebe područja Sirije, Libanona i Mosula, odnosno Basre, Bagdada i Palestine (Picula, 2016: 90-91).

### **3.2. Utjecaj Britanske mandatne uprave na društvene odnose u Iraku**

Britanski doprinos u izgradnji Iraka kao države predstavlja jedan od uspješnijih oblika poslijeratne ponovne izgradnje jedne države. Nije pretjerano zaključiti da tadašnja moderna država Irak svoju modernost duguje upravo britanskim činovnicima. Dva su razloga za to. Prvo, Britanci su brzo shvatili da je nužno osigurati prijeko potrebnu stabilnost budućoj arapskoj neovisnoj državi. Drugo, Irak je imao sreću u tome što je njime upravljala neuobičajeno sposobna skupina britanskih službenika i činovnika. Prema tome, navedena dva



čimbenika pomogla su u brzom, sigurnom i uspješnom uspostavljanju arapske administracije (Antonius, 1939: 363).

Uspjeh je još veći ako se uzme u obzir da brojne plemenske zajednice, sektaške podjele i nedostatak sredstava komunikacije čine Irak državom u kojoj je izrazito teško uspostaviti učinkovitu administraciju birokratskog tipa. Stanovništvo Iraka imalo je između dva svjetska rata oko tri milijuna stanovnika od kojih su muslimani bili izrazito dominantna većina. Kršćana je bilo oko 120 000 dok se broj Židova procjenjivao na oko 80 000 te su uglavnom živjeli u Bagdadu. Međutim, među muslimanskom zajednicom postojale su također podjele budući da su dvije skupine, suniti i šijiti, imale podjednak broj stanovnika. Također, važno je navesti i Kurde koji su po definiciji suniti, ali su u suštini zaseban narod, odnosno nisu Arapi. Isto tako skupini Arapa ne pripadaju ni Asirci kojih je bilo oko trideset tisuća te su, isto kao i Kurdi, bili većinom smješteni na području Mosula. Asirci pripadaju Nestorijanskoj crkvi. Ovako složeno iračko društvo predstavljalo je velik izazov za Britance u smislu uspostavljanja političke i administrativne službe (Antonius, 1939: 363-364).

Najveći izazov ipak su predstavljala plemena na području Iraka. Plemena su i inače problem pri uspostavljanju učinkovite uprave, no u slučaju Iraka ovaj problem je još naglašeniji zbog raznih čimbenika kao što su religija, zemlja i voda. Određene plemenske skupine na području srednjeg Eufrata pripadale su šijitskim sektama i nisu prihvaćale (pre)vlast sunitske uprave u Bagdadu. Uzroci neslaganja ležali su u pitanjima vlasništva zemlje i prava na korištenje vode, a dodatno su se pogoršali zbog spletkarenja političara u Bagdadu, ali i činjenici da su plemena bila izrazito nesklona birokraciji (Antonius, 1939: 364).

Nešto manji izazov od sekta i plemena predstavljali su Kurdi. Kurdi su činili jednu šestinu populacije s kojom nisu imali ništa zajedničko osim sunitske religije. Budući da su Kurdi bili izrazito privrženi svojem jeziku i običajima, činilo im se prirodnije težiti ujedinjenju s ostalim Kurdima u Turskoj i Perziji, nego biti manjina u arapskoj državi. Prema tome, kad je Turska napokon prihvatila pripajanje Mosula državi Irak 1926. godine, uprava u Bagdadu trebala je uložiti velik napor u uvjeravanje Kurda da dobre volje prihvate svoje novo državljanstvo. Ovu ionako dovoljno složenu situaciju dodatno je usložnjavalo, tada vrlo aktualno, buđenje nacionalne svijesti Kurda što je podrazumijevalo odbojnost prema svakoj vrsti podložnosti (Antonius, 1939: 365).

Asirci su, s druge strane, bili izbjeglice iz jugoistočne Anatolije koji su pobjegli iz Turske tijekom Prvog svjetskog rata i nastanili se na području Iraka kao štitičnici britanske vojne komande. Oni nisu imali apsolutno ništa zajedničko bilo s arapskim, bilo s nearapskim

stanovništvom Iraka te sama činjenica da su praktički od početka bili na strani kolonijalne sile dovoljno govori o njihovoj posebnosti. Sukladno tome, problem Asiraca nije se očitovao u njihovoj brojnosti, siromaštvu ili nekom drugom čimbeniku, nego upravo u psihološkom učinku njihove privrženosti kolonijalnoj sili. Ta privrženost povećala je razdor između Asiraca kao izbjeglica i domicilnog arapskog i nearapskog stanovništva koje, naravno, nije bilo sklono stranim kolonijalnim upraviteljima, za razliku od Asiraca. Također, kako se povećavao spomenuti razdor, tako su se Asirci postupno sve više oslanjali na vlastite ratne kapacitete (Antonius, 1939: 365).

Većinu spomenutih izazova Vlada u Bagdadu riješila je uspješno. S druge strane, rješavanje problema plemena može se smatrati neuspjehom. Političari i službenici u Vladi su bili regrutirani uglavnom iz urbanih dijelova zemlje te tako nisu posjedovali potrebno znanje o plemenskom životu. Jaz između građana i plemena je bio velik i jedino ga je kralj Fejsal mogao premostiti, iako je i on kalkulirao. S jedne strane je potaknuo plemenske poglavice na suradnju s Vladom u Bagdadu, no s druge strane je koristio plemena kao pijune u svojem sukobu sa saudijskim vladarom Ibn Sa'udom. Tek nakon što je sklopio mir sa saudijskim vladarom, 1930. godine, posvetio je se suradnji s plemenima, no to je bilo kratkog vijeka budući da je umro nedugo nakon te su problemi ponovno buknuili na području srednjeg toka Eufrata. Na kraju je Vlada ipak uspjela povratiti mir s plemenima i uspostavila je mjere da bi taj mir održala te je počela pridavati više pozornosti plemenskim potrebama u usporedbi s prethodnim razdobljem (Antonius, 1939: 366).

Vlada u Bagdadu, s druge strane, bila je puno uspješnija u odnosu prema manjinskim neplemenskim skupinama budući da su prema njima vodili politiku razumijevanja i tolerancije. Prepoznali su važnost kulturnih vrijednosti svake pojedinačne zajednice te su im omogućili da svoje kulturne vrijednosti nastavljaju njegovati donošenjem niza mjera i sporazuma između Vlade i svake pojedinačne manjine. Jedina iznimka bila je po svemu specifična ranije spomenuta asirska manjina. Iako je Vlada u Bagdadu i prema njihovoj kulturnoj autonomiji bila izrazito popustljiva, preveliki zahtjevi Asirskog patrijarha u kombinaciji s prevrtljivim vođama jednostavno su onemogućili dogovor. Štoviše, u ljeto 1933. godine Asirci su se oružano pobunili na što su Arapi odgovorili divljačkim masakrom nad Asircima što je predstavljalo jednu od većih mrlja u dotadašnjoj arapskoj povijesti. S druge strane, čini se da je Vlada u Bagdadu prethodno učinila sve u svojoj moći da udovolji svim razumnim zahtjevima Asiraca i to ponudama koje su se mogle smatrati vrlo velikodušnima. Unatoč arapskoj velikodušnosti, Asirci su bili nepopustljivi, a njihovi vođe imali su pogrešan pristup cijeloj problematici. Dio krivnje može se pripisati i Britancima iz

dva razloga. Prvo, Asirci su u zamjenu za svoju naklonost prema Britancima od njih zauzvrat pogrešno očekivali veću razinu potpore od one koja je bila namijenjena. Isto tako, London nije previše pridavao pozornost upozorenjima o mogućim problemima koja su britanski službenici u Iraku slali Kolonijalnom uredu u godinama koje su prethodile sukobu, odnosno kasnije masakru (Antonius, 1939: 366-367).

Ukupno gledajući, britanski i irački interesi često su se preklapali te su obuhvaćali, kako vanjska pitanja jednih, tako i unutarnja pitanja drugih. Britanski interes za kontrolom nad izvorima nafte u području oko Mosula rezultirao je ne samo priključenjem te provincije Iraku, nego i učinkovitim britansko – iračkom suradnjom u svrhu rješavanja ranije spomenutog problema Kurda. Također, britanski interes u očuvanju mira na iračkoj granici potaknuo je inicijativu o osobnom pomirenju između iračkog kralja Fejsala i saudijskog kralja 'Abdul – 'Aziz Ibn Sa'uda te, kasnije, uspostavljanje prijateljskih odnosa između Iraka i Saudijske Arabije. Isto tako, u gotovo svakom odjelu javne službe Iracani su imali logističku podršku Britanaca što je samo jedan od pokazatelja zašto se Britanski mandat u Iraku smatra jednim od najuspješnijih kolonijalnih pothvata (Antonius, 1939: 367-368).

### **3.3. Iračko društvo danas**

Društveni međuodnosi u današnjem Iraku i dalje su vrlo složeni, vjerojatno složeniji nego ikad. Šijiti su većina na jugu zemlje, a to područje može se povezati s nekadašnjom provincijom (vilajetom) Basrom. Suniti čine većinu na zapadu i dijelom u središtu Iraka, odnosno na području nekadašnjeg vilajeta Bagdad. Na kraju, Kurdi čine većinu na sjeveroistoku države, odnosno na području nekadašnjeg vilajeta Mosul gdje je ujedno i osnovana jedina autonomna regija Kurdistan. Zbog ovako složene strukture iračkog društva teško se može govoriti o iračkoj naciji, iako Irak već gotovo stotinu godina postoji kao samostalna politička zajednica. Iracani nisu nacija ni iz jednog aspekta: ni kulturnog, ni političkog, a ni psihološkog (Picula, 2016: 97).

Dva su razloga zbog kojih je to slučaj. Prvi razlog podrazumijeva činjenicu da je Irak nastao kao arbitrarno određeno mandatno područje 1920. godine, za razliku od susjednih mandatnih područja, Palestine, Sirije i Libanona, koji su imali političko - povijesnu tradiciju koja je definirana puno prije kolonijalne uprave. Novostvorena iračka država nikad nije imala pretpovijest svoga nastanka i nije politički težila oformiti se kao jedinstvena politička cjelina. Nakon Prvog svjetskog rata postojala su tri scenarija: osnovati šijitsko - sunitsko – kurdsku državu, osnovati državne entitete u granicama osmanske administrativne podjele ili biti dijelom veće arapske države. Proveden je prvi scenarij, iako nije bio previše izgledan ako se

uzme u obzir težnja tamošnjeg stanovništva nakon oslobađanja od osmanske vlasti (Picula, 2016: 97-98).

Zanimljivo je kako je osmanska vlast, od početka svoje vladavine Mezopotamijom sredinom šesnaestog stoljeća do ulaska britanskih vojnika u Bagdad 1917., bila sustavno naklonjena izrazito manjinskoj sunitskoj zajednici na području današnjeg Iraka. Na primjeru Iraka dobro se može primijeniti Lipset – Rokkanov teorijski model strukturnih rascjepa u društvu koji utječu na formiranje političkih aktera. Prvi je rascjep etnički, između Arapa i Kurda, a njegov temeljni uzrok jest nesklonost prema stvaranju jedinstvene i samostalne kurdske države od strane pobjedničkih sila nakon Prvog svjetskog rata. Na taj način su Kurdi ostali podijeljeni u nekoliko država. Danas ih najviše ima u Turskoj, Iranu, državama propalog Sovjetskog Saveza, Iraku i Siriji. Ni u jednoj od ovih država se nisu asimilirali, a teška stradanja su doživjeli upravo u Iraku za vrijeme Sadama Huseina. Nakon Huseinova terora uslijedilo je bolje razdoblje za Kurde u Iraku budući da je donošenjem Ustava 2005. njihova na sjeveroistoku ranije formirana paradržava postala formalna federativna jedinica iračke države (Picula, 2016: 98-99).

Drugi rascjep je vjerski, to jest rascjep između šijita i sunita koji je puno dublji, stariji i prostorno širi od prethodno navedenog etničkog arapsko – kurdskog rascjepa. Ovaj rascjep potječe još od sedmog stoljeća kad je došlo do sukoba oko nasljednika proroka Muhameda. Kao što je već ranije spomenuto, od dolaska Osmanlija pa sve do praktički pada Sadama Huseina i američke intervencije sunitska manjina je bila u svojevrsnom privilegiranom položaju u odnosu na šijitsku većinu, ali i kurdsku manjinu. Osmanlije su bile naklonjene sunitima u Iraku zato što su i sami bili suniti, ali i zbog neprijateljstva prema Perzijancima koji su bili šijiti. Sličnu politiku zadržali su i Britanci svojim dolaskom 1920. godine, zatim sunitska hašemitska dinastija te Sadam Husein koji je rođen u okolini sunitskog grada Tikrita, iako sam po sebi nije bio religiozan. Nakon pada njegova režima i početka demokratizacije, konfiguracija odnosa u Iraku se značajno promijenila te su šijiti po prvi put nakon gotovo petsto godina došli na vlast preko svojih političkih predstavnika. Nasuprot njima, suniti su se našli u situaciji da prvi put nakon petsto godina nisu više u privilegiranom položaju. Iako je njihov udjel u ukupnom stanovništvu svega dvadesetak posto, suniti su nakon toliko stoljeća privilegija teško prihvatili nove okolnosti, ali su na kraju ipak institucionalizirali svoje političko djelovanje (Picula, 2016: 99).

Sa sunitsko – šijitskim rascjepom preklapa se i treći, gradsko – seoski rascjep budući da su povlašteni suniti uglavnom živjeli u bogatijim urbanim mjestima dok su u siromašnim, ruralnim krajevima Iraka većinom živjeli šijiti. Međutim, suniti nisu bili jedina prepreka

šijitima u njihovom političkom usponu jer su šijiti često bili prepreka i samima sebi, što podrazumijeva postojanje šijitske razjedinjenosti, odnosno političke podjele unutar šijitske zajednice. Posljednji rascjep koji je dominantan u iračkoj suvremenoj povijesti jest plemenski rascjep što podrazumijeva čvrstu unutarnju povezanost jedne obitelji, klana i plemena, a s druge strane njihovu međusobnu netrepeljivost. Upravo je plemenski identitet jedan od naj snažnijih identiteta čak i u suvremenom Iraku budući da se na temelju pripadnosti nekom plemenu ostvaruju razni ekonomski, politički i društveni interesi. Ako se uzme u obzir da je do proglašenja iračke neovisnosti 1932. godine devedeset posto iračkog stanovništva živjelo u nekom obliku nomadskog i polunomadskog života, jasno je zašto se rodbinska povezanost smatrala puno važnijom od vezanosti za zemlju te je znatno odredila razvoj iračkog društva. Zbog svih navedenih rascjepa i konfliktnog konteksta suvremeno se iračko društvo vrlo teško transformira iz tradicionalnog u moderno društvo (Picula, 2016; 99).

Što se tiče recentnijih događaja koji su značajno utjecali na iračko društvo, može se zaključiti da su to svakako američka invazija na Irak 2003. te formiranje Islamske države. Tijekom nepunih devet godina američke vojne prisutnosti u Iraku poginulo je prema različitim procjenama od 155 000 do 175 000 ljudi, a od toga su dvije trećine civili. Iračke snage sigurnosti su u borbama protiv pobunjenika izgubile 16 500 pripadnika dok su koalicijske snage na čelu sa Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenim Kraljevstvom izgubile 5000 ljudi. Prema različitim procjenama pobunjeničke skupine izgubile su od 30 000 do 40 000 ljudi. S aspekta brojnosti žrtava, od Drugog svjetskog rata samo je Libanonski građanski rat, koji je trajao od 1975. do 1990., odnio više žrtava od rata u Iraku (Picula, 2012: 19).

S druge strane, američka prisutnost u Iraku je potaknula sveobuhvatne političke promjene, no mnogi se slažu da je pravi izazov za Irak započeo kada su vojne snage Sjedinjenih Američkih Država napustile Irak 2012. godine, to jest kada je mlada i krhka iračka demokracija ostala prepuštena samoj sebi. Ustavom iz 2005. Irak je postao federacija što se činilo kao logično, ali opet s druge strane, potencijalno riskantno rješenje. Logično jer etnički i vjerski podijeljenim društvima (šijiti, suniti, Kurdi) više odgovara federativno uređenje države u odnosu na unitarno. S druge strane, federacija predstavlja određeni rizik budući da podrazumijeva povećanu autonomiju koja u ekstremnijem slučaju može dovesti do secesije i raspada države, a raspad države na naftom bogatom području Bliskog istoka teško može proći bez ozbiljnih posljedica. Stoga se može reći da je iračka država sama sebi najveći izazov budući da je nastala iznenada, odnosno nitko joj se nije nadao (Mackey, 2003: 83, cit. prema Picula, 2016: 105). Također, Irak je jedna od država u kojoj je država prethodila naciji,

to jest prvo je formirana država, a tek onda nacija. A mnogi se slažu da u iračkom slučaju nacija i dalje nije formirana bez obzira što neki irački političari pozivaju na zajedničke nacionalne vrijednosti i jedinstvo svih Iračana (Picula, 2016: 105).

## **4. Sirija i Libanon**

### **4.1. Pretkolonijalno razdoblje**

Sirijsko je društvo, kao uostalom i većina društava na Bliskom istoku, oduvijek bilo kompleksno. Struktura društva može se sažeti na nekoliko skupina: suniti, šijiti, Kurdi, alaviti, kršćani i Druzi. Iako Sirijom dominiraju Arapi, odnosno sunitski muslimani, ne može se reći da je Sirija društveno homogena država. Slična situacija bila je i za vrijeme Osmanskog Carstva. Iako je i tada većina stanovništva bila muslimanske, sunitske vjeroispovijesti, oni su se razlikovali po ostalim karakteristikama kao što je, primjerice, socijalni status ili način života. Naime, mnogi su sunitski muslimani bili pripadnici raznih nomadskih i polunomadskih plemena. Najveći dio stanovništva, njih tri petine, živio je u selima dok su u velikim gradovima živjeli ljudi srednje i više klase (Hemsley Longrigg, 1958: 5).

Još jedan čimbenik prema kojem je se sirijsko društvo moglo podijeliti na dvije nerazmjerne skupine bilo je obrazovanje, to jest podjela na potpuno neobrazovane i one koje su ipak imali neka znanja. U pravilu je na području Bliskog istoka tog vremena broj neobrazovanih znatno premašivao broj donekle obrazovanih. Međutim, na području Sirije broj neobrazovanih je bio i više od dvadeset puta veći od broja razmjerno obrazovanih. Bez obzira na njihovu malobrojnost, potonji su bili vođe, a njihova se potkapacitiranost najviše očitovala u nedostatku promišljenosti, odmjerenosti i racionalnosti pri obavljanju javnih poslova (Hemsley Longrigg, 1958: 6).

Ovako složena društvena struktura imala je značajan utjecaj na političko uređenje Sirije. Političke elite koje su vladale u Siriji poslije raspada Osmanskog Carstva formirane su krajem devetnaestog stoljeća, a moć se dijelila na dvije poluge: vanjsku, koja je uključivala osmanske lokalne vođe i vojsku, te unutarnju koja se odnosila na lokalne skupine s različitim društvenim i političkim utjecajem koje su često posredovale između vladara i stanovnika. Njihovi međudnosi oblikovali su lokalni život, a usput su težili ostvarivanju vlastitih interesa. Ako bi došlo do poremećaja ravnoteže u međusobnim odnosima, dolazilo je do napetosti koje su štetile i jednoj i drugoj skupini. Stoga je za obje strane bilo mudro suzdržati se od potkopavanja moći druge strane (Cvrtić, 2016: 330-331).

Sredinom devetnaestog stoljeća upravljanje državom se modernizira što je utjecalo na moć i položaj lokalnih vladara. Modernizacija je podrazumijevala zemljišnu reformu. S

obzirom da je Osmansko Carstvo očekivalo veću lojalnost, zemljoposjednici su se prilagodili i uključili u lokalna tijela vlasti da bi zaštitili svoje interese. A da bi iste interese potpuno ostvarili, povezivali su se s lokalnimagama. Ova nova elita se s vremenom djelomice poturčila, to jest prihvatila je turski način odijevanja, a i slala je svoju djecu u turske škole u Istanbulu. Njezina je moć uglavnom bila vezana za ograničeno područje, to jest nije imala utjecaja izvan određenog prostora, što je kasnije onemogućavalo stvaranje jakih nacionalnih elita. Štoviše, dovelo je do njihova frakcioniranja. Završetak Prvog svjetskog rata elite su dočekale s podijeljenom odanošću prema Osmanskom Carstvu, a takvu razjedinjenost iskoristila je kasnije Francuska (Cvrtila, 2016: 331).

Što se tiče razvijenosti Sirije i sirijskog društva, ona je bila na izrazito niskoj razini te je sirijsko društvo početkom dvadesetog stoljeća bilo izrazito siromašno, čak i za tadašnje bliskoistočne standarde. Ta činjenica djelomično iznenađuje ako se uzme u obzir da je Sirija imala solidne predispozicije za napredak. Osim brojnih hektara zemlje i marljivog stanovništva, Sirija je imala razmjerno dobre komercijalne preduvjete: od željeznica, preko banaka, do modernih tehnika trgovanja. Kada se navedeni čimbenici u Siriji usporede s čimbenicima u ostalim pokrajinama azijskog dijela Osmanskog Carstva, jasno se može zaključiti da ostale pokrajine Osmanskog Carstva po tom pitanju zaostaju za Sirijom, a opet, s druge strane, nisu toliko siromašne kao Sirija (Hemsley Longrigg, 1958: 30-31).

Libanonsko pretkolonijalno razdoblje bilo je obilježeno složenim međudnosom dviju najvećih skupina, Maronita koji su vezani uz katoličanstvo te Druza koji su šijitski muslimani. Postojale su još neke manje kršćanske sekte, ali one nisu igrale važnu ulogu u libanonskom društvu. Zanimljivo je da su sve navedene skupine živjele razmjerno skladno sve do početka devetnaestog stoljeća kada težnje Maronita, zbog niza čimbenika, počinju rasti te dolazi do pobune protiv Druza. Sukob je dosegnuo svoj vrhunac 1860. godine kada su Druzi počinili masakr nad Maronitima što je izazvalo reakciju europskih velesila. Nakon višetjednih pregovora pronađeno je rješenje u vidu osnivanja Libanona kao autonomne regije s politikom trajne zaštite Maronita od Druza i Turaka (Hemsley Longrigg, 1958: 21-22).

Vladu Libanona formalno je imenovao Carigrad, ali je zapravo birana od strane europskih velesila. Libanonsko pravosuđe je prihvatilo osmanski pravosudni okvir te je provodilo tursko pravo dok su se policijske snage regrutirale isključivo iz područja regije Libanona. Što se tiče školstva i obrazovanja, Libanon je i u tom području imao izrazitu autonomiju budući da su obrazovne ustanove bile briga isključivo lokalnih zajednica te stranih misija. U suštini, Osmansko Carstvo se jedino moglo zadovoljiti ubiranjem poreza, i to u mnogo manjoj mjeri nego što je to činilo ranije (Hemsley Longrigg, 1958: 22-23).

Dogovor iz šezdesetih godina devetnaestog stoljeća djelomično je dopunjen i izmijenjen 1912. godine. Izmjene su se odnosile na proširenje nadležnosti libanonskih sudova i na komercijalne slučajeve, dodatno smanjenje ovlasti turskog guvernera nad područjem Libanona te povećanje libanonskih policijskih snaga. Sve navedene izmjene napravljene pod pritiskom europskih velesila samo su dodatno narušile odnos između Carigrada i Libanona. Napet odnos se nastavio, s jedne strane, odbijanjem financiranja libanonske policije od strane središnje vlasti u Carigradu dok su, s druge strane, stanovnici Libanonskog gorja odbijali sudjelovati u izborima za Carski parlament. Iako je ovakav režim spriječio ponavljanje krvoprolića iz 1860.-ih, bilo je jasno da je ovakav režim bio podređen isključivo interesima jedne skupine, to jest Maronitima. Svi ostali akteri, središnja carigradska vlast, Druzi i ostale nemaronitske skupine bile su izrazito nezadovoljne ovakvim režimom (Hemsley Longrigg, 1958: 23-24).

#### **4.2. Utjecaj Francuske mandatne uprave na društvene odnose u Siriji i Libanonu**

Francuska je na razne načine i prije Mandata pojačavala svoj utjecaj u Siriji i Libanonu. Jedan od načina bilo je i kreditiranje Osmanskog Carstva koje je otežano vraćalo dugove pa je s vremenom moralo popustiti pojedinim francuskim interesima kao što je gradnja željeznica u sjevernoj Anatoliji i Siriji (Shorrock, 1970).

Ipak, svoj puni utjecaj Francuska je ostvarila tek uspostavom Mandata. Nasuprot iračkoj državi koja, prema mišljenju Georgea Antoniusa iz kasnih tridesetih godina prošlog stoljeća, duguje svoje postojanje velikoj posvećenosti i trudu britanskih službenika tijekom Britanskog mandata, rezultate Francuskog mandata u Siriji i/ili Libanonu isti autor sažima u dvije riječi: rastrošan sukob. Za razdoblje od početka Mandata 1920. godine do sklapanja Francusko – sirijskog sporazuma 1936. godine smatra se da je donijelo i Francuzima i Arapima puno štete, a malo koristi. Spomenuto razdoblje obilježeno je previranjima između francuskih ambicija i arapskih nacionalnih težnji. Glavni uzrok tome leži u međusobnom nepovjerenju. S jedne strane, arapski lideri nisu bili skloni kolonijalnim metodama Francuza dok su Francuzi, s druge strane, vidjeli opasnost u buđenju Arapskog pokreta. Arapi su svoje strahove temeljili na često neprovjerenim glasinama o francuskom upravljanju sjevernom Afrikom te su bili u strahu da će francuska intervencija u Siriji i Libanonu donijeti slične rezultate. Arapi u Siriji su i prije Prvog svjetskog rata imali iskustva s uplitanjem europske politike te su na temelju toga bili vrlo skeptični prema francuskoj podršci katoličkim misijama i naklonosti Maronitima budući da su to shvatili kao ponovno unošenje sektaškog razdora u



Arapski pokret. Također su vjerovali da je Francuska bila izrazito protiv svakog oblika političke emancipacije Arapa u zemljama na Sredozemnom moru (Antonius, 1939: 368-369).

S druge strane, Francuzi su se vodili razmišljanjem da bi neovisna Arapska vlada u Damasku donijela snažne posljedice u smislu podizanja nacionalne svijesti u svim ostalim arapskim državama, a posljedice bi se potencijalno osjetile i na sjeveru Afrike. Isto tako, Francuzi su smatrali Arapski pokret preprekom za francuske ambicije u Siriji, dijelom zbog arapskih težnji za ujedinjenjem i neovisnošću, a dijelom zbog arapskih veza s Britancima. Naime, Francuzi su sumnjali da britanski politički službenici koji su smješteni u Damasku zapravo tajno rade na podrivanju francuskog utjecaja te su vjerovali da je Fejsal instrument, a Arapski pokret samo krinka britanske politike s ciljem podrivanja francuske vlasti u Siriji. S takvim razumijevanjem situacije Francuska je vlada odlučila ući u Damask, protjerati Fejsala i zauzeti unutrašnjost zemlje. Vodeći se istim razmišljanjem i shvaćanjem situacije, Francuzi su postavili temelje administracije svojeg mandatnog područja zbog koje su, kako će se kasnije pokazati, ranije spomenuti početni arapski strahovi bili itekako opravdani (Antonius, 1939: 369).

Francuzi su dobili mandat nad dva entiteta, Sirijom i Libanom i u svakom su provodili drugačiju politiku. Libanon je bio utvrda francuskog utjecaja na Bliskom istoku, prije svega zbog tamošnjeg većinskog kršćanskog stanovništva kojem su Francuzi bili vrlo skloni, a i libanonski kršćani su gledali na Francuze kao svoje tradicionalne zaštitnike. Sirija je, s druge strane, bila dominantno muslimanska zemlja, a grad Damask je ujedno bio i uporište Arapskog pokreta kojemu Francuzi nisu bili nimalo naklonjeni. Ako se sve spomenute značajke uzmu u obzir, nimalo ne iznenađuje činjenica da su se Francuzi odlučili za politiku osnaživanja Libanona te oslabljivanja Sirije putem niza kratkovidnih, nepromišljenih i arogantnih poteza iz kojih je očito da nisu marili za posljedice istih (Antonius, 1939: 369-370).

Prvi od tih poteza bilo je proširenje Libanona na štetu Sirije pa je tako novi, „prošireni“ Libanon bio gotovo dvostruko veći i površinom i stanovništvom u odnosu na stari, „neprošireni“ Libanon. Ovakvim proširenjem Libanon je stekao kontrolu nad lukama Bejrut i Tripoli, s čime se Sirijci nisu mogli pomiriti. Isto tako, povećao se i udio muslimana u Libanonu što je svelo kršćansku zajednicu na jedva natpolovičnu većinu. Time su izložili većinsku kršćansku zajednicu ozbiljnoj mogućnosti da u skorije vrijeme postane manjina u državi čija je primarna zadaća bila osiguravanje kršćanske dominacije. Uz to, svoje su mandatno područje podijelili na četiri administrativne jedinice, objašnjavajući to korisnim za zajednice kojih se to tiče kao što su Druzi i Alaviti. Ipak, pravi razlog leži u već spomenutoj

francuskoj odbojnosti prema Arapskom pokretu te su činili sve da pojačaju separatističke težnje među Arapima i tako ih razjedine (Antonius, 1939: 370-372).

Motivom razjedinjavanja vodili su se i francuski službenici u svojim administrativnim operacijama na način da su arapske nacionaliste podvrgnuli sustavu policijskog nadzora u kombinaciji s izvanrednim vojnim stanjem. Također su ugušili sve nacionalističke medije kao uostalom i bilo koji drugi oblik izražavanja arapskog nacionalnog osjećaja. Što se tiče francuskog utjecaja na ekonomiju Sirije i Libanona, Francuzi su prvotno bili u lošijem položaju budući da je njihova valuta franak bila slabija u odnosu na valutu koja se koristila na mandatnom području. Zbog toga su stvorili novu sirijsko – libanonsku valutu vezanu uz franak koja je nanijela velike gubitke i deprecijaciju ionako slabog monetarnog sustava. Mjera uvođenja nove valute vezane uz franak izazvala je opće negodovanje u Libanonu i Siriji, iako Francuzi, objektivno, nisu imali drugog izbora osim vezati novu valutu za svoj franak. Ipak, može im se zamjeriti način upravljanja novom valutom budući da su upravljanje povjerali francuskoj banci pod uvjetima koji odgovaraju bankinim dioničarima, a na štetu sirijske i libanonske fiskalne autonomije. Sličan oblik pristranosti Francuzi su pokazali i pri dodjeljivanju koncesija, koristeći administraciju u svrhu ostvarenja sitnih i krupnih interesa francuskih koncesionara i kompanija (Antonius, 1939: 372-373).

Što se tiče pitanja jezika, prije samog mandata dolazilo je do prijepora između Turaka i Arapa oko službenog jezika. Nakon što je prijepor bio riješen te je arapski počeo dominirati obrazovnim, pravnim i drugim institucijama pojavila se francuska inicijativa o uvođenju francuskog jezika u već spomenute institucije. Treba napomenuti da je Francuska i ranije, to jest puno prije Mandata, širila svoj utjecaj podučavanjem francuskog jezika putem misija u Siriji, međutim takva politika se nije shvaćala kao nešto što je usmjereno specifično protiv Arapa. Nakon Prvog svjetskog rata situacija se promijenila. Budući da je Arapski pokret dobio političku dimenziju koja je bila u suprotnosti sa francuskim težnjama, francuska politika je postala svjesno antiarapska, što se najbolje vidjelo u obrazovnoj politici mandatnih vlasti koje su jačale francuski kulturni utjecaj, a istovremeno podrivali temelje arapskog kulturnog utjecaja (Antonius, 1939: 373-374).

Jedan od primjera takve politike jest uvođenje obveznog učenja francuskog jezika u sve državne škole te izjednačavanje njegovog statusa sa statusom arapskog jezika na sudovima. Zbog ovakve plitko razrađene i kratkovidne politike događale su se doista bizarne situacije koje nisu bile ni toliko rijetke. Primjerice, nerijetko se događalo da francuski sudac koji vodi sudski postupak nije uopće govorio arapski te se morao oslanjati na neformalne prevoditelje. Ili na primjeru školstva, bilo je slučajeva u kojima su pojedini francuski

činovnici inzistirali da u njihovim okružnim školama djeca uče pjevati francusku himnu, a da pritom ta ista djeca nisu znala čitati ni vlastiti arapski jezik. U knjigama iz povijesti arapska postignuća u Siriji su se omalovažavala i sve veze koje su povezivale Siriju sa arapskim svijetom predstavljane su kao lažne. U suštini se otežavalo širenju arapske kulture na način da su se zanemarivale škole i institucije u kojima se govorio arapski jezik, to jest namjerno se nisu osiguravala sredstva za školovanje učitelja u školama u kojima se govorio arapski dok se, s druge strane, svesrdno pomagalo škole u kojima se govorio francuski jezik (Antonius, 1939: 374).

Nasuprot vrlo sposobnim britanskim službenicima u Iraku, francuski službenici u Siriji i Libanonu često su bili potkapacitirani, prije svega zbog nedostatka iskustva. Većina službenika prethodno je djelovala na području sjeverne Afrike i ostalim francuskim područjima čiji su stanovnici ipak kulturno i politički manje napredni i više podložni krutom vladanju od stanovnika Sirije. Međutim, Francuzi su imali jednak, krut pristup prema jednima i drugima, i prema civilima i prema službenicima i vojnicima. Čak i kada je poneki francuski službenik bio sposoban, često mu je nedostajalo razumijevanja prema podređenom stanovništvu, a to nerazumijevanje nerijetko je bilo dodatno naglašeno arogancijom (Antonius, 1939: 375).

Zbog svega navedenog pojedini uspjesi Francuskog mandata u Siriji i Libanonu ostali su u sjeni francuskih pogrešaka. Primjerice, poticaj koji su Francuzi dali industriji i trgovini uvelike je bio određen slabošću i nestabilnošću francuskog franka. Isto tako, razvoj resursa i sredstava komunikacije Sirije i Libanona bio bi zasigurno dinamičniji da se nije težilo zaštiti i privilegiranju francuskih tvrtki i pojedinaca. Ukupno gledajući, francuske težnje za uspostavljanjem učinkovite administracije otežavali su brojni čimbenici: nedostatak sposobnih službenika, česte promjene u teritorijalnoj organizaciji, rastrošno uvođenje dvostrukih službi nadzora radi čvršće kontrole nad podređenim stanovništvom što je rezultiralo snažnim porastom javne potrošnje. Na kraju, čak se i iznimni francuski uspjesi na području obrazovanja smatraju pukim instrumentom za jačanje i širenje francuskog političkog utjecaja (Antonius, 1939: 375-376).

### **4.3. Sirija i Libanon danas**

U uvodu ovog rada je spomenuta činjenica kako je područje Bliskog istoka vjerojatno povijesno najvažnije područje budući da su tamo, između ostalog, osnovane sve tri danas najzastupljenije monoteističke religije – židovstvo, kršćanstvo i islam. Ako želimo biti još precizniji, korijeni svih triju religija izrasli su upravo iz područja Sirije. Međutim, ta činjenica

danas se vrlo lako može smatrati starom slavom budući da je Sirija danas poznata po dijametralno suprotnim događajima. Sirijsko društvo trenutno je obilježeno razmjerno dugotrajnim i vrlo složenim građanskim ratom koji je počeo 2011. godine, a službeno još nije završio. Danas, iako su se sukobi značajno primirili, država i dalje teško funkcionira jer je podijeljena na nekoliko zona utjecaja. Predsjednik Asad, koji je nedavno na izborima dobio novi mandat na sedam godina, ima pod kontrolom veći dio zemlje, uključujući velike gradove, no najveći je izazov u tome što je ukupni potencijal zemlje uništen. Naseljena mjesta su razrušena, a u isto vrijeme slabo se ili nikako obnavljaju. Mnogo ljudi je poginulo, ali i izbjeglo iz države. Ekonomski potencijal ni prije rata nije bio značajan, a sada je gotovo potpuno uništen.

Zanimljivo je kako na početku ovog stoljeća ništa nije upućivalo na ovakav loš razvoj događaja. Kada je 2000. godine Bašar al Asad naslijedio svojeg preminulog oca Hafeza, nerijetka su bila očekivanja da će Bašar al Asad težiti reformama koje bi modernizirale društvo i demokratizirale politički sustav. Iako je i sam Asad na početku svoje vladavine najavio promjene, ipak se na kraju više posvetio stabiliziranju svoje moći kadrovskim promjenama, a manje najavljenim reformama. Najavljene reforme ohrabrile su predstavnike civilnog društva koji su organizirali potpisivanje dokumenta od strane 99 uglednih građana Sirije kojim se traže reforme. S vremenom je jačao aktivizam sirijskog civilnog društva te su se takvi događaji nazivali i „Proljeće u Damasku“. Potpisnici su bili vrlo oprezni u svojim zahtjevima što znači da nisu zahtijevali velike reforme političkog sustava koje bi podrazumijevale osnivanje novih političkih stranaka, nove parlamentarne izbore i slično, nego su težili isključivo postupnoj pluralizaciji politike (Cvrtila, 2016: 338).

Kako Asadov režim nije reagirao represijom na njihove zahtjeve, predstavnici civilnog društva dodatno su se ohrabрили i organizirali potpisivanje dokumenta od strane tisuću osoba koje zahtijevaju temeljite političke promjene. Međutim, prije nego što su se svi uspjeli potpisati, dokument je objavljen te je vladajuća stranka zabranila aktivnosti svih koji su putem civilnog aktivizma željeli potaknuti promjene. Iako Bašar al Asad nije bio dio sirijske političke elite sve do 1994. te se zbog toga smatralo da bi mogao promijeniti smjer u odnosu na svoga oca, to se ipak nije dogodilo jer je shvatio da bi velike promjene mogle ugroziti njegovu moć i strukturu koju je izgradio njegov otac. S druge strane, unatoč mnogim predviđanjima o slomu Asadova režima koja su se temeljila na, u početku, vrlo nepovoljnom razvoju ratnih događaja od 2011. godine, to se ipak nije dogodilo. Asadov režim je opstao, iako danas efektivno vlada znatno manjim područjem nego što je vladao prije 2011. godine (Cvrtila, 2016: 338).

Što se tiče Libanona, „Libanon je jedna od najneobičnijih država na svijetu. To je skup protuslovlja i suprotnosti. Otkako je postao neovisan o Francuskoj 1943., prolazi jednu krizu za drugom, za vlas izbjegavajući katastrofu. Kao politička zajednica, Libanon je arhaičan, nedjelotvoran i podijeljen, ali je i liberalan, demokratski i, općenito, uređen. On je arapski i zapadni, kršćanski i muslimanski, tradicionalan i moderan.“ (Hudson, 1968: 3, cit. prema Kasapović, 2016: 220). Ova vrlo zanimljiva analiza Libanona aktualna je i danas. Libanon je i danas neobična država po mnogim aspektima. Ostao je i dalje krhka demokratska republika u regiji u kojoj prevladavaju monarhijske i republikanske diktature, društvo je i dalje duboko podijeljeno vjerskim i kulturnim rascjepima koji su prouzrokovali brojne sukobe i građanske ratove. Također, Libanon je jedina država koja nikad nije poticala ratove i izazivala sporove s drugim državama, ali je, s druge strane, bila žrtva ratova drugih država tako da se često samo preživljavanje ove krhke demokratske države na konfliktnome Bliskom istoku smatra čudom (Kasapović, 2016: 220).

Zbog rane ekonomske modernizacije, Libanon je postao zemlja otvorene, liberalne i razvijene ekonomije koja se temeljila uglavnom na uslužnom sektoru, ali i na proizvodnji i izvozu proizvoda kao što su primjerice svila, citrusi, masline, šećerna repa i ostali proizvodi. Libanon je, također, i država tradicionalno sposobnih trgovaca, razvijenih medija na arapskom, francuskom, engleskom i armenskom jeziku, dobrih škola i obrazovanih ljudi od kojih su mnogi još sredinom prošlog stoljeća govorili najmanje dva, a nerijetko i više stranih jezika. Isto tako, Libanon ima razmjerno razvijeno civilno društvo, ali i profinjenu kulturu svakodnevnog života. Ipak, u posljednje vrijeme je Libanon poznatiji po libanonizaciji, odnosno pojmu koji podrazumijeva duboke društvene i političke rascjepe te dugotrajne sukobe koji još dublje dijele zemlju. Zemlja se inače temelji na slabo povezanoj društvenoj mreži brojnih vjerskih i kulturnih zajednica koje su teško postizale trajan dogovor o temeljnim načelima političkog i društvenog uređenja (Kasapović, 2016: 220).

Ipak, unatoč protuslovljima i suprotnostima, arhaičnosti, nedjelotvornosti i podijeljenosti, država Libanon i dalje funkcionira. Trenutno je zemlja u velikoj ekonomskoj krizi, a politička kriza je ionako gotovo trajno stanje. Za mnoge zemlje kombinacija ova dva čimbenika bi bila siguran put prema slomu društva i raspadu države, no ne i za žilavi Libanon. Barem zasad.

## 5. Zaključak

Predmet ovog rada bio je utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj i društvene odnose unutar četiriju društava: egipatskog, iračkog, sirijskog te libanonskog. Bliskoistočna društva obrađena u ovom radu su izrazito složena, a to uglavnom podrazumijeva da je njima razmjerno teško upravljati, odnosno vladati, bez obzira na to radi li se o kolonijalnom ili domaćem upravitelju. Jednako tako, društva kojima se teško upravlja, u pravilu se teško i razvijaju.

U usporedbi s iračkim, sirijskim i libanonskim društvom, egipatsko društvo zasigurno je najhomogenije budući da blizu devedeset posto stanovnika pripada arapskoj sunitskoj zajednici. Slučaj Egipta razlikuje se od ostala tri slučaja po tome što su Britanci samoinicijativno, bez ikakvog legitimiteta, postupno stekli kontrolu nad Egiptom dok su u slučajevima Iraka, Sirije i Libanona, Velika Britanija i Francuska dobili legitimitet od Lige naroda za uspostavljanje vlastite Mandatne uprave. Iako je s vremena na vrijeme dolazilo do pobune protiv stranog upravitelja od strane domicilnog stanovništva, Velika Britanija je razmjerno lako upravljala Egiptom, odnosno egipatskim društvom, što pokazuju i društvene reforme koje su uspjeli provesti. Najznačajnija reforma koja je provedena jest obrazovna reforma, a djelomičan napredak ostvaren je i po pitanju položaja žena.

Iračko društvo je, s druge strane, znatno složenije od egipatskog. Unatoč tome, razdoblje Britanskog mandata u Iraku nerijetko se smatra jednim od uspješnijih kolonijalnih pothvata, kako za kolonizatore, tako i za kolonizirane. Posebno je zanimljivo što je država Irak stvorena prije formiranja iračke nacije, a mnogi smatraju da iračka nacija ni do danas nije formirana. Britanci su se razmjerno dobro nosili sa složenošću iračkog društva. Najveće pogreške koje su napravili odnose se na nesposobnost kvalitetnog upravljanja plemenima zbog nedostatka znanja i iskustva te na početno nerazumijevanje problema asirske manjine što je bio uzrok velikog krvoprolića. To, naravno, ne može umanjiti vrlo dobar posao u vidu upravljanja ostalim društvenim skupinama, uspostavljanja kvalitetne i učinkovite administracije na području Iraka te, općenito, vrlo produktivne britansko – iračke suradnje.

Sirijsko društvo također se smatra jednim od složenijih. Iako velika većina stanovništva pripada arapskim sunitima, ova skupina se unutar sebe razlikuje po brojnim drugim dimenzijama kao što su način života ili socijalni status. Bez obzira na složenost sirijske društvene strukture, razmjerno neuspješan Francuski mandat u Siriji može se najviše pripisati pogrešnom pristupu s francuske strane. Francuski pristup je bio izrazito krut, površan, kratkovidan i arogantan te je bio utemeljen u suštinskom nerazumijevanju prirode bliskoistočnih društava na način da su se zanemarivale razlike između društava sjevera Afrike

i jugozapada Azije. Tek nakon sklapanja Francusko – sirijskog sporazuma, koji se temeljio na ranije spomenutom britanskom uspješnom modelu, Francuska mandatna uprava donijela je neku korist sirijskom društvu, iako se spomenuta korist teško može uspoređivati s korišću koju su izvukli, primjerice, pojedini francuski koncesionari u Libanonu.

Libanonsko društvo vjerojatno je najsloženije od sva četiri obrađena u ovom radu. Situacija u Libanonu usko je bila vezana uz situaciju u Siriji budući da je dio sirijske provincije pripojen Libanonu te je na taj način Libanon udvostručio svoju površinu, ali i broj stanovnika, što je dovelo do znatnog poremećaja u društvenoj strukturi Libanona. To je jedan od značajnijih primjera prethodno spomenute površne i kratkovidne politike Francuske mandatne uprave. Također, iako su imali dobru namjeru u smislu sprječavanja ponovnog krvoprolića nad Maronitima, dojam je da je francuska politika bila ipak suviše pristrana prema ovoj skupini, a na štetu ostalih libanonskih skupina te da Francuzi nisu mogli ili nisu željeli uravnotežiti svoju politiku sukladno strukturi libanonskog društva.

Na kraju, teza o teškom upravljanju složenim društvenim odnosima na primjeru Egipta, Iraka, Sirije i Libanona pokazala se samo djelomično točnom budući da ostaje dojam da je Velika Britanija lakše i kvalitetnije upravljala vrlo složenim i, što je još zanimljivije, novim iračkim društvom i društvenim odnosima u usporedbi s razmjerno homogenim egipatskim društvom. S druge strane, čini se da je u slučajevima Sirije i Libanona teza potvrđena, a ako se tome pridoda i Britanski mandat u Palestini koji nije bio tema ovog rada, a koji se smatra izrazito neuspješnim, moguće je da je uspjeh Britanskog mandata u Iraku samo iznimka. Također, kada se uzme u obzir stanje egipatskog, iračkog, sirijskog i libanonskog društva danas, teško je oteti se dojmu da, u usporedbi sa stranim upraviteljima, domaći upravitelji podjednako dobro, odnosno loše, upravljaju vlastitim društvenim skupinama, iako ih zasigurno puno bolje poznaju, nego što su ih poznavali Europljani.

## **Popis literature**

Antonius, George (1939) *The Arab Awakening*. London: Hamish Hamilton.

Cvrtila, Vlatko (2016) Sirija. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok* (str. 314-345). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

El Said, Hala H. (2014) Faculty Governance: Opportunities and Challenges after the Egyptian Revolution – The case of the FEPS, Cairo University. *Journal of Higher Education in Africa* 12(1): 53-68.

Havel, Boris (2016) Postosmanski orijent: od fragmentacije do *asbijaha* s osvrtom na arapsko-izraelski sukob. *Europske studije* 2(3-4): 49-82.

- Hemsley Longrigg, Stephen (1958) *Syria and Lebanon Under French Mandate*. London: Oxford University Press.
- Kasapović, Mirjana (2016) Bliski istok: povijest i značenje pojma. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok* (str. 4-34). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Kasapović, Mirjana (2016) Libanon. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok* (str. 220-253). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Kinsey, David C. (1971) Efforts for Educational Synthesis under Colonial Rule: Egypt and Tunisia. *Comparative Education Review* 15(2): 172-187.
- Lewis, Bernard (1995) *The Middle East. A Brief History of the Last 2,000 Years*. New York: Scribner.
- Megahed, Nagwa i Lack, Stephen (2011) Colonial legacy, women's rights and gender-educational inequality in the Arab World with particular reference to Egypt and Tunisia. *International Review of Education* 57(3-4): 397-418.
- Newsom, Victoria A. i Lengel, Lara (2012) Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism. *Journal of International Women's Studies* 13(5): 31-45.
- Picula, Boško (2012) Irak nakon odlaska američke vojske. Nova suverenost ili stari sukobi? *Političke analize* 3(9): 16-22.
- Picula, Boško (2016) Irak. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok* (str. 86-105). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Pollard, Lisa (2005) *Nurturing the Nation. The Family Politics of Modernizing, Colonizing, and Liberating Egypt, 1805-1923*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Shorrock, William I. (1970) The Origin of the French Mandate in Syria and Lebanon: The Railroad Question, 1901-1914. *International Journal of Middle East Studies* 1(2): 133-153.
- Sluglett, Peter (2007) *Britain in Iraq. Contriving King and Country*. London: I.B. Tauris.
- Zgurić, Borna (2016) Egipat. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok* (str. 50-78). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.



### **Sažetak**

Područje Bliskog istoka odavno je izazivalo zanimanje znanstvenika. Zbog događaja u zadnjih stotinjak godina posebno su zaintrigirani politolozi budući da je u razdoblju prije toga, za vrijeme Osmanskog Carstva, ovo područje bilo razmjerno mirno. Mnogi smatraju da je ključan bio utjecaj europskih velesila uspostavljanjem kolonijalnog Mandata nakon Prvog svjetskog rata. Međutim, dok se većina znanstvenika bavi ocjenjivanjem Mandata, rijetki se bave njegovim utjecajem na razvoj i unutar društvene odnose bliskoistočnih društava koji su, vjerujem, povezani sa samim razvojem. Na primjeru Egipta, Iraka, Sirije i Libanona pokazalo se da je homogenim društvima, u pravilu, lakše upravljati nego složenima. Jedina iznimka je slučaj Iraka čije je društvo izrazito složeno, no unatoč tome utjecaj kolonijalne prošlosti na razvoj Iraka bio je razmjerno plodonosan.

**ključne riječi:** Bliski istok, Osmansko Carstvo, složena društva, unutar društveni odnosi kolonijalizam, Britanski mandat, Francuski mandat